

บทที่ 2

วาระสุดท้ายแห่งตระกูลโตงูงาวา

ในศตวรรษที่ 19 เมื่อชาวตะวันตกได้เริ่มรุกรานเราให้ญี่ปุ่นเปิดประเทศนั้น ตระกูลโตงูงาวากำลังเผชิญปัญหาภายในประเทศที่สำคัญหลายเรื่อง ที่นับว่าสำคัญคือ ปัญหาระบอบศักดินาสวามิภักดิ์กำลังเสื่อม ปัญหาสังคมเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะบทบาทของชนชั้นนักรบมาถึงจุดที่จะเกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวง สมาคมผูกขาดอาชีพกำลังเติบโตในขณะที่ปัญหาเศรษฐกิจมีแต่ตรงกับทรุด ปัญหาภายในประจวบเหมาะเข้ากับปัญหาภัยตะวันตกคุกคามเสถียรภาพความมั่นคงของญี่ปุ่น ทำให้ตระกูลโตงูงาวาต้องเผชิญศึกกระหนาบสองด้านอันยากแก่การแก้ไขให้ลุ่ลวงได้ในระยะยาวนาน ภัยสองด้านนั้นเป็นศึกใหญ่หลวงยิ่งนัก ตระกูลโตงูงาวาได้แก้ไขด้วยวิธีใดและสำเร็จหรือล้มเหลว ย่อมเป็นสิ่งที่ควรแก่การศึกษาเป็นอย่างยิ่ง

ความเปลี่ยนแปลง

ตั้งแต่ตระกูลโตงูงาวาได้ครอบครองญี่ปุ่นใน ค.ศ. 1603 แล้ว เหล่าเจ้าขุนนางใหญ่น้อยล้วนศิโรราบสยบอยู่แทบเท้า ทั้งแผ่นดินสงบราบคาบ สันติสุขอันยาวนานถึง 265 ปีได้เอื้ออำนวยความรู้สึกมั่นคงและความมั่นใจในอนาคตให้แก่ประชาชนมาก แต่ในขณะเดียวกัน ความเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งที่จกต้องเกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงมิได้ และย่อมเกิดขึ้นเกินความคาดหมาย และความปรารถนาของตระกูลโตงูงาวา

1. ความเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจ

ระบอบโตงูงาวามีจุดมุ่งหมายที่จะให้สังคมมีสันติสุข และพยายามกำหนดระเบียบแบบแผนให้ประชาชนมีความเป็นอยู่อันเรียบง่าย “พอกินพอใช้” แม้แต่การค้าเองซึ่งเป็นแหล่งรายได้สำคัญระบอบก็ได้ส่งเสริมเพราะถือว่าการค้าจะทำให้คนมีกิเลสตัณหาจนศีลธรรมจรรยาเสื่อม และสังคมจะไร้สันติสุขโดยสิ้นเชิง ระเบียบโตงูงาวาได้กำหนดโครงสร้างสังคมอันเคร่งครัดในระเบียบวินัยมากเพื่อจุดประสงค์ดังกล่าว แต่แล้วโครงสร้างนั้นก็กลับกลายเป็นเครื่องบั่นทอนสันติสุขและทำลายสถานะเดิมของสังคมญี่ปุ่น เข้าทำนองระบอบโตงูงาวาได้สร้างด้วยมือแล้วลบด้วยเท้าเสียเองโดยมิได้เจตนา? กล่าวคือ ตระกูลโตงูงาวาได้ปราบปรามเจ้าขุนนางอย่างถอนรากถอนโคน และกำหนดระเบียบข้อบังคับควบคุมเจ้าขุนนางอย่างเข้มงวดมาก ทำให้บ้านเมืองสงบราบคาบปราศจาก

ศึกสงครามภายใน ประชาชนอยู่เย็นเป็นสุข ทำมาหากินได้ปกติ เศรษฐกิจโดยส่วนรวมฟื้นตัวดีขึ้น และเปลี่ยนแปลงไปมาก ประชากรเพิ่มขึ้นมากในระหว่าง ค.ศ. 1600 ถึง ค.ศ. 1800

ท่ามกลางความสงบสุขที่ได้ค่าประกันชีวิตอันอุดหนุนและทรัพย์สินที่หามาได้นั้น เศรษฐกิจได้ฟื้นตัวขึ้นโดยจุดประสงค์ของระบอบโด่งงาวาเองที่จะเพิ่มผลผลิตการเกษตรที่สำคัญคือข้าว ซึ่งเป็นรากฐานที่มาแห่งรายได้หลักของแผ่นดิน ตระกูลโด่งงาวาได้กำหนดนโยบายการผลิตไว้ชัดเจนว่า ชาวนาผลิตพืชผลได้มากพอที่จะเป็นภาษีแก่รัฐและเพียงพอแก่การบริโภคเอง แต่ต้องไม่มากพอที่จะนำไปขายในท้องตลาดก่อเกิดการซื้อขายเสรีฐานะของชาวนาให้ดีขึ้นเปลี่ยนแปลงจนขึ้นไป ซึ่งผิดจุดประสงค์ของระบอบการปกครองโดยตรง ชาวนาจะซื้อขายที่ดินมิได้^๓ แต่นโยบายนั้นไร้ผล ในภาคปฏิบัติ เพราะการเกษตรดีสามารถผลิตพืชพันธุ์ธัญญาหารได้เพิ่มมากขึ้น และการเพาะปลูกมีจุดมุ่งหมายที่จะปลูกพืชผลตามที่ตลาดต้องการมากกว่าจะเพาะปลูกเพื่อยังชีพดังในอดีต พื้นที่เพาะปลูกส่วนใหญ่จึงกลายเป็นพื้นที่เพาะปลูกเพื่อการค้า สินค้าที่ตกกรรมได้เพิ่มมาก การซื้อขายได้ใช้เงินเป็นเครื่องแลกเปลี่ยน ชาวนาเป็นทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค เพราะระบบเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงตามโครงสร้างที่ระบอบโด่งงาวาได้สร้างขึ้นเอง ที่สำคัญคือ ระบบการเข้าเวร

ระบบการเข้าเวร กำหนดให้เจ้าขุนนางทุกหนทุกแห่งต้องเดินทางเป็นขบวนใหญ่โตไปสู่เมืองเอโดเพื่อยืนยันความจงรักภักดี การที่เจ้าขุนนางต้องสมาคมกันเช่นนั้นย่อมทำให้เจ้าขุนนางมีรสนิยมในการดำเนินวิถีชีวิตที่หรูหราเกินกำลังทรัพย์ของตน เจ้าขุนนางฟังเพื่อเหนือเทียมกับการสมาคมในแวดวงเจ้าขุนนางและในแวดวงราชสำนัก ศิลปะหัตถกรรมเจริญมากในระบอบนั้น แต่ที่สำคัญคือ ระบบการเข้าเวรได้กระตุ้นให้เศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงไปด้วย เพราะระบบนี้กำหนดให้เจ้าขุนนางต้องเดินทางไกลไปกลับ เส้นทางคมนาคมการขนส่งจึงได้เจริญขึ้นเพื่ออำนวยความสะดวกแก่การเดินทาง แต่ก็ทำให้การขนส่งสินค้าและบริการสะดวกขึ้นด้วย เป็นผลพลอยได้แก่การเศรษฐกิจชีวิตอันหรูหราในเอโดเพื่อรักษาเกียรติเจ้าขุนนางทำให้เจ้าขุนนางต้องใช้จ่ายเพื่อบำรุงเกียรติของตนด้วยการใช้จ่ายต้องใช้เงินตราเป็นเครื่องแลกเปลี่ยน เพราะรายได้หลักของเจ้าขุนนางมาจากข้าวซึ่งต้องแปรรูปเป็นเงินทอง^๔ กระบวนการแปรรูปนั้นต้องอาศัยพ่อค้าเป็นผู้ดำเนินธุรกิจซื้อขายให้ และพ่อค้าเป็นแหล่งให้กู้ยืมด้วย^๕ ระบบเศรษฐกิจที่ใช้เงินเป็นหลัก (Money Economy) จึงเกิดขึ้นพร้อมกับการพัฒนาธุรกิจบริการสินค้าและบริการแก่เจ้าขุนนางและคณะบริวาร

เศรษฐกิจที่เปลี่ยนเพราะระบบการเมืองเปลี่ยนแปลงเช่นนั้นเป็นเพียงปัจจัยหนึ่งที่เห็นชัด นอกเหนือจากนั้น ยังมีอีกปัจจัยหนึ่งคือ ระบอบโด่งงาวาได้ยกเลิกระบบจัดเก็บภาษีและระบบการชั่งตวงวัดของแต่ละแคว้นแคว้นเพื่อตัดอำนาจเศรษฐกิจของเจ้าขุนนาง แต่การยกเลิกระบบนั้นได้ทำให้ทั่วทั้งแผ่นดินญี่ปุ่นมีระบบการจัดเก็บภาษี ระบบการชั่งตวงวัด และระบบเงินตราเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันตามที่ระบอบโด่งงาวาได้กำหนดไว้ การเมืองที่มั่นคง ระบบเศรษฐกิจที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและการขนส่งคมนาคมที่มีมากขึ้นและปลอดภัย เหล่านี้ย่อมทำให้เศรษฐกิจญี่ปุ่นรวมกันได้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน^๖ และพัฒนามากเห็นได้ชัดตั้งแต่ศตวรรษที่ 17

นอกจากการเกษตรพาณิชย์กรรมแล้ว การตัดกรรมได้ขยายตัวเติบโตใหญ่มาก โดยเฉพาะสิ่งทอ เครื่องเรือน กระจาด และเครื่องตีมีนมา สินค้าประเภทเหล่านี้เป็นสินค้าที่สะดวกแก่การขนส่งภายในประเทศมาก ความยากลำบากกลับอยู่ที่การขนส่งพืชผล ส่วนใหญ่ต้องเป็นการขนส่งทางทะเลระหว่างเกาะต่างๆ⁷ เมืองท่าค้าขายโอซากา (Osaka) เจริญขึ้นมาจากการค้าข้าว แม้ระบอบโตงวาวจะเป็นปฏิปักษ์ต่อการผูกขาดและกำหนดบทลงโทษไว้เฉียบขาดมาก แต่ในภาคปฏิบัติพ่อค้าก็ยังเสี่ยงรวมตัวกันผูกขาดการค้า ชมรมผูกขาดอาชีพของยุคกลางที่เรียกว่า ซา (Za) ได้ลดบทบาทลง และสิ่งที่เข้ามาแทนที่คือ ตลาดเสรี และสมาคมผูกขาดอาชีพแบบยุโรปยุคกลาง (Guilds-nakama) ซึ่งปรากฏขึ้นทั่วไป ความมั่งคั่งย่อมอยู่ในมือของพ่อค้าซึ่งส่วนใหญ่เป็นนายทุนของการผลิต ควบคุมการผลิตและการจัดจำหน่าย

สังคมเศรษฐกิจญี่ปุ่นเป็นสังคมที่มีการค้าเจริญกว้างขวางทั่วประเทศ และมีสถาบันการเงินเป็นหลักด้วย เมืองเก่าเติบโตและมีเมืองใหม่ ๆ เกิดขึ้นทั่วไป แต่เศรษฐกิจญี่ปุ่นที่เจริญด้วยการค้านั้นพัฒนาไม่ถึงขั้นอุตสาหกรรม ดังจะเห็นได้ว่า ญี่ปุ่นไม่มีโรงงานขนาดใหญ่ สินค้าส่วนใหญ่มาจากโรงงานเล็ก ๆ ตามบ้านเรือน ส่วนใหญ่เป็นสินค้าตัดกรรมที่ใช้แรงงานคน การเกษตรก็ยังใช้แรงงานคนและแรงงานสัตว์ ทั้งการค้าและการเกษตรที่มีขอบเขตจำกัดเฉพาะสนองตอบภายในประเทศย่อมไม่กระตุ้นให้นักลงทุนเห็นแก่กำไรมหาศาลพอที่จะคิดหาวิธีผลิตอื่นนอกเหนือจากการใช้แรงงานคนและสัตว์ ผู้ที่อยู่ในแวดวงการผลิตจึงไม่ได้คิดริเริ่มแสวงหาแรงงานอื่นทดแทน ซึ่งเป็นพื้นฐานแก่การพัฒนาอุตสาหกรรม⁸ ถ้าใช้เกณฑ์มาตรฐานสมัยใหม่ เศรษฐกิจสมัยโตงวาวล่าถอยและด้อยพัฒนา แต่ถ้าใช้เกณฑ์มาตรฐานร่วมสมัยนั้น เศรษฐกิจญี่ปุ่นอยู่ในเกณฑ์ที่น่าพอใจ เจริญมั่งคั่ง⁹ พัฒนาการทางการค้าได้สร้างสถาบันและทัศนคติที่จะทำให้การสร้างชาติในศตวรรษที่ 19 สะดวกขึ้น เพราะญี่ปุ่นมีพื้นฐานพร้อม เพียงแต่รอวิทยาการตะวันตกเท่านั้น¹⁰

2. ความเปลี่ยนแปลงของสังคม

เศรษฐกิจที่พัฒนาไปเช่นนั้นได้ทำให้สังคมเปลี่ยนแปลงมากมิใช่น้อย ชุมชนชนบทได้เปลี่ยนแปลงคุณลักษณะอย่างใหญ่หลวง ชาวนามีฐานะดีและมีความมั่นใจมากจนมิได้สยบต่อขุนศึกมากดังอดีต และเรียนรู้การหลีกเลี่ยงภาษี ทำให้ภาษีพืชผลมีอัตราต่ำกว่าร้อยละ 40-50¹¹ รัฐบาลขาดรายได้ไปโดยปริยาย แต่ชาวนามีความสามารถและความอดสาทย่อมสร้างเนื้อสร้างตัวขึ้นมาได้จากช่องโหว่ของการจัดเก็บภาษีนั้น กล่าวคือ ชาวนามีผลผลิตเหลือมากพอที่จะนำไปขายและเพาะปลูกตามความต้องการของตลาด เมื่อการค้าขายเจริญขึ้น ชาวนาได้ซื้อที่ดินมากขึ้น ตลาดการค้าที่ดินได้เกิดขึ้น มีชาวนาเป็นผู้ประกอบการธุรกิจการเกษตรและธุรกิจที่ดิน ความมั่งคั่งของเศรษฐกิจชนบทได้ทำให้ชนชั้นชาวนาเปลี่ยนแปลง ผู้ที่ร่ำรวยมีชีวิตอย่างหรูหราเหมือนพ่อค้าตามเมืองใหญ่ ๆ ชนชั้นชาวนาที่เคยมีฐานะใกล้เคียงกันได้กลายเป็นชนชั้นที่มีการแยกชั้นตามความ

ยากดีมีจน คนรวยและคนจนย่อมมีเหตุขาดทางขัดแย้งกัน บางครั้งนำไปสู่ความไม่สงบในชนบท¹² มิตรจุดประสงค์ของระบอบโดกุงาวาที่ต้องการดำรงไว้ซึ่งชนชั้นและความมั่นคงภายในสังคม

ตามเมืองสำคัญทั่วไป โดยเฉพาะเอโดะและโอซากา ได้มีความเจริญเติบโตใหญ่ พร้อมๆ กับ มีเมืองใหม่เกิดขึ้นมากมายจนเห็นได้ชัดในปลายศตวรรษที่ 17 ทั้งนี้เป็นจุดประสงค์ของระบอบโดกุงาวาเองที่จะส่งเสริมการค้าอันเป็นแหล่งรายได้สำคัญที่จะบำรุงระบอบการปกครองได้เป็นอย่างดี ลักษณะเมืองที่มีปราสาทเจ้าขุนนาง (Castle Town-Joka machi) จึงเป็นศูนย์กลางการปกครอง และการค้าของมณฑลต่างๆ แต่ต่อมา ทุกหนทุกแห่งของมณฑล เจ้าขุนนางกำหนดระเบียบข้อบังคับเพื่อควบคุมการค้าและการอุตสาหกรรม เป็นเหตุให้เมืองปราสาทไม่สามารถพัฒนาได้อย่างเต็มที่เท่าที่ควร และทำให้เกิดเมืองใหม่มากขึ้น ถึงกระนั้น เมืองปราสาทก็ยังคงมีความสำคัญในฐานะที่เป็นฐานอำนาจการปกครองและการทหาร กล่าวคือ เป็นนครหลวงและทำให้กฎหมายและระเบียบแบบแผนต่างๆ แพร่หลายไปทั่วประเทศ¹³

การค้าพัฒนาอย่างรวดเร็วเป็นอย่างยิ่งตั้งแต่ศตวรรษที่ 17 ชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้นกว่าเดิม แต่ชาмуไรซึ่งมีรายได้ประจำยากจนลง และต้องพึ่งพาการเงินของพ่อค้าและนักการเงินให้กู้ยืม อีกประการหนึ่ง ระบอบโดกุงาวาได้สร้างความสงบสุขและความมั่นคงขึ้นภายในประเทศจนทำให้อาชีพรบไม่มีสนามที่จะรบ ชาмуไรว่างงานและประกอบอาชีพอื่นใดมิได้ แต่มีความฟุ้งเฟ้อเห่อเหิมเกินกำลังเงินทองที่จะหามาได้ ชาмуไรส่วนใหญ่จึงยากจนและบางครั้งต้องลดตัวลงเป็นสามัญชนเพื่อความอยู่รอดของตน ชาмуไรเริ่มขาดเกียรติและอำนาจอาญาสิทธิ์อย่างหลีกเลี่ยงมิได้ ในขณะที่มีกลุ่มบุคคลหนึ่งได้แสวงสุขเต็มที่คือ พ่อค้าและเศรษฐีชนบท ซึ่งมิตรจุดประสงค์ของระบอบโดกุงาวาที่ไม่ต้องการให้ชนชั้นเปลี่ยนแปลง อันที่จริง ผู้ที่มั่งคั่งเองก็ต้องเผชิญอำนาจบาตรใหญ่จากฝ่ายที่เป็นทั้งนักรบและนักปกครอง บางครั้งหนึ่งสินจึงค้างชำระ หรือไม่ชำระเลยโดยที่ผู้ให้กู้มีอาจหาญจะตามหนี้สินได้ เหล่าพ่อค้าอัปจนกำหนดทางมาก ต้องรวมตัวกันสู่อำนาจธรรมด้วยการจัดตั้งสมาคมผูกขาดอาชีพเพื่อคุ้มครองผลประโยชน์ (Guilds) และพยายามอิงเข้าหาผู้มีอำนาจเพื่อขอความคุ้มครองความสะดวกในการค้าและอภิสิทธิ์ โดยนัยนี้ชนชั้นชาмуไรไม่สามารถจะควบคุมหรือตัดขั้นตอนความเจริญเติบโตใหญ่ของพ่อค้าได้

เมื่อเศรษฐกิจพัฒนา บ้านเมืองย่อมเปลี่ยนแปลงโฉมหน้าไปด้วย เมืองต่างๆ มีมากขึ้น และขนาดใหญ่ขึ้น แต่ตามชนบท ชาวนายากจน สังคมจึงมีทั้งผู้มั่งมีศรีสุขใหม่ (New Rich) และผู้ยากไร้ตามชนบท เศรษฐกิจการเงินทำลายวิถีชีวิตหมู่บ้าน การดำรงชีพเต็มที่เรียบง่ายโดยไม่ต้องพึ่งพาปัจจัยภายนอก (Self sufficiency) กลายมาเป็นการแสวงหาสิ่งฟุ่มเฟือยที่เกินกำลังทรัพย์ของตน การเพาะปลูกเต็มที่ปลูกพืชผลยังชีพของตนเอง กลายเป็นการเพาะปลูกเพื่อการค้าตามความต้องการของตลาดซึ่งอยู่ตามตัวเมือง ผู้มั่งมีต้องการเกียรติและอำนาจ กลุ่มนี้เป็นทั้งพ่อค้าเศรษฐีที่ดิน ลงทุนในการซื้อขายสะสมที่ดิน กลุ่มนี้มีอำนาจเงินตราและความทะยานอยากทางการเมือง จึงนับว่าเป็นกลุ่มอันตรายของระบอบการปกครอง

แผนที่แสดงอาณาเขตของเจ้าขุนมูลนาย

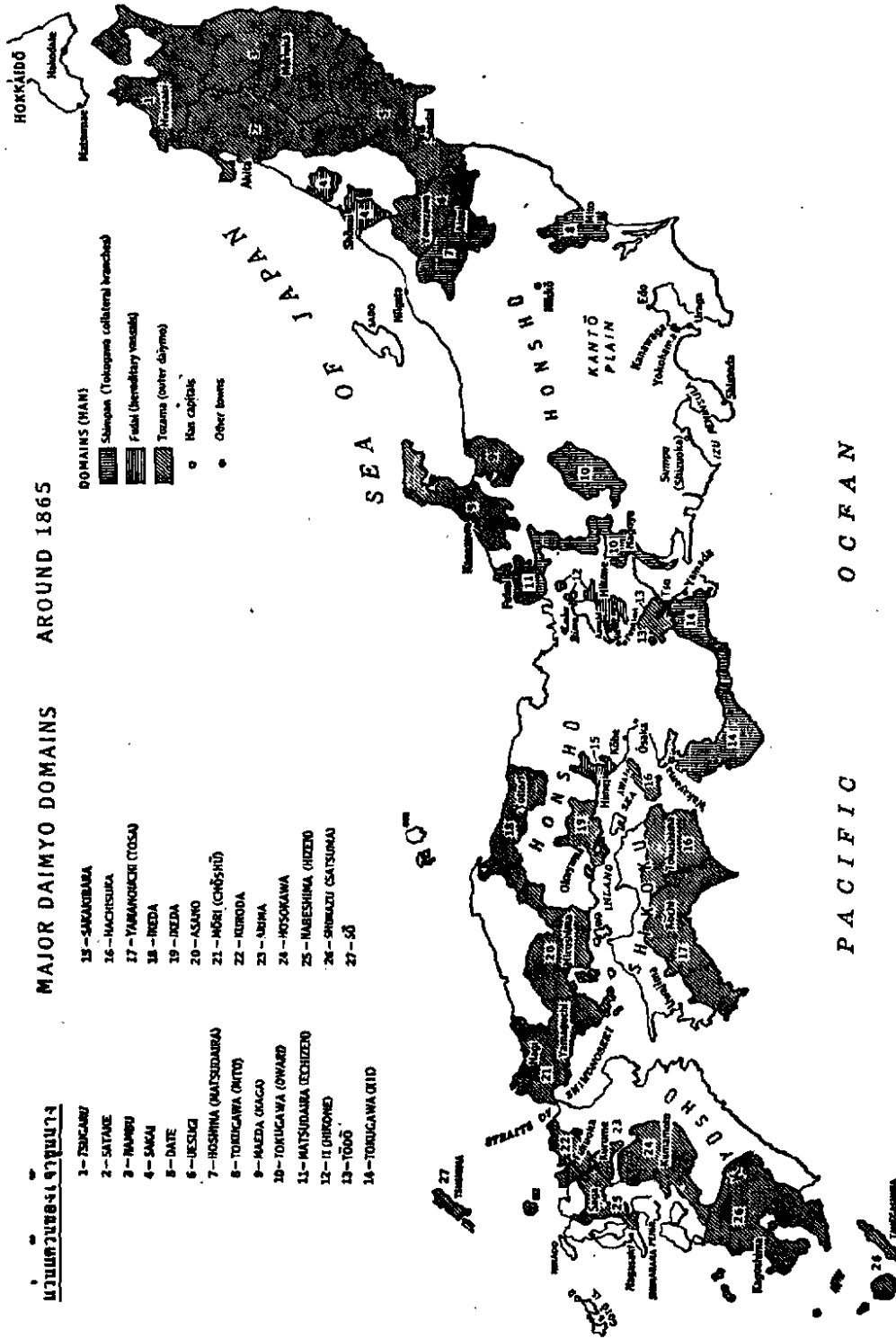
MAJOR DAIMYO DOMAINS AROUND 1865

AROUND 1865

- 1 - TSUCIYAMA
- 2 - SATSUNE
- 3 - NABU
- 4 - SAKAI
- 5 - DATE
- 6 - UESUGI
- 7 - HOSHINA (MATSUDAIRA)
- 8 - TOKUGAWA (MITO)
- 9 - MAEDA (OSAGO)
- 10 - TOKUGAWA (OWARI)
- 11 - MATSUDAIRA (ECHIZO)
- 12 - II (HIKONE)
- 13 - TOKUGAWA (MITSU)
- 14 - TOKUGAWA (MITSU)

- 15 - SAKURABARA
- 16 - NACHISURA
- 17 - YAMAGUCHI (TOSA)
- 18 - IKEDA
- 19 - IKEDA
- 20 - ASANO
- 21 - MOBI (CHOSHU)
- 22 - KURODA
- 23 - MINA
- 24 - HOSOKAWA
- 25 - NABESHIMA (HIZO)
- 26 - SHIMAZU (SATSUMA)
- 27 - SO

- DOMAINS (HAN)
- Shogun (Tokugawa collateral branches)
  - Fudai (hereditary vassals)
  - Tenmei (other daimyo)
  - Non capitals
  - Other towns

PACIFIC OCEAN

แผนที่แสดงอาณาเขตของเจ้าขุนมูลนาย ประมาณ ค.ศ. 1865

3. ปัญหาเศรษฐกิจและวิธีแก้ไข

ท่ามกลางภาวะเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลง ผู้มีรายได้ประจำคือชนชั้นนักรบชาмуไร รายได้ประจำมาจากข้าวซึ่งมากน้อยแล้วแต่ฟ้าดินประทาน แต่รายจ่ายมาจากความไม่อดออมมัตยัสต์ ตามคตินิยมของตระกูลโตกงวาว เจ้าขุนนางต้องใช้จ่ายมากเพื่อรักษาเกียรติ เมื่อไร้เงินทองเจ้าขุนนางแจกเช่นชาмуไรทั่วไปต้องกู้หนี้สินจากพ่อค้า เก็บภาษีมากขึ้นจากชาวนา เก็บค่าธรรมเน็ยหรือยแปดจากพ่อค้า และบางครั้งเมื่ออับจนแก่ทนทาง รัฐบาลได้ผลิตเงินตราด้วยการผสมแร่ธาตุทองคำและเงินมีคัสต์ส่วน (Debasement) จนเงินตรานั้นขาดคุณค่าเป็นจริง และการใช้ทองแดงและเงินเพื่อผลิตเงินตราทำให้ญี่ปุ่นห้ามส่งออกทองแดงและเงิน เศรษฐกิจเริ่มวิกฤตตั้งแต่นั้น ค.ศ. 1721 ด้วยเหตุการณ์เล่นแร่แปรธาตุเงินตรา ชนชั้นนักรบมีหนี้สินล้นพ้นตัว ชาวนาถูกขูดรีดหนัก ท่ามกลางภาวะวิกฤตนั้น ธรรมชาติได้เข้าเติมญี่ปุ่นให้เผชิญภัยธรรมชาติบ่อยมาก อาทิ พายุ แผ่นดินไหว แห้งแล้งบ้าง ฝนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาลบ้าง ผู้คนอดอยากยากแค้น เพราะได้พืชพันธุ์ธัญญาหารไม่เพียงพอแก่การบริโภคอย่างทั่วถึง สินค้าขึ้นราคาสูง รัฐบาลเก็บภาษีได้น้อยมากจากประชาชนผู้ยากไร้⁴ แต่ชนชั้นนักรบก็ยังฟุ่มเฟือยเหมือนเดิม

ภาวะเศรษฐกิจอันย่อยยับหันตาเห็นระหว่าง ค.ศ. 1770-1779 และความพินาศจากภัยธรรมชาติ ระหว่าง ค.ศ. 1721-1762 และ ค.ศ. 1832-1836 นั้น ประมาณค่ามิได้เลย⁵ ย่อมทำให้เกิดความดิ่งเครียด ความขัดแย้งและความคับแค้นขึ้นในสังคมอย่างหลีกเลี่ยงมิได้ กบฏชาวนาเกิดขึ้นครั้งแล้วครั้งเล่า สะท้อนความรู้สึกดังกล่าวที่ล้วนมาจากเหตุภัยธรรมชาติมากกว่าความไม่พึงพอใจในระบอบการปกครองดังที่เข้าใจกันทั่วไป⁶ กบฏรุนแรงมากเป็นบางครั้ง เจ้าขุนนางและรัฐบาลมิได้ให้ความสนใจกับสาเหตุของกบฏนัก ทำให้กบฏระบอบทั่วไปในศตวรรษที่ 18 สังคมขาดความสงบสุขและความมั่นคง ผู้คนขาดศรัทธาและความเชื่อมั่นในอำนาจรัฐและในสถาบันหลักของสังคม⁷ เจ้าขุนนางและรัฐบาลเองมองปัญหาดังกล่าวว่ามีสาเหตุมาจากศีลธรรมจรรยาเสื่อม การแก้ปัญหาจึงมุ่งที่จะให้ทุกอย่างคืนสู่สถานะเดิมคือชาวนาสู่สังคมชนบท และชนชั้นนักรบยึดมั่นในอุดมคติขงจื้อ วิธีแก้ปัญหาเช่นนั้นไม่สามารถแก้ปัญหาได้อย่างแท้จริง ปัญหาสำคัญอยู่ที่ปัญหาการเงินและสินเชื่อ เจ้าขุนนางและรัฐบาลล้มเหลวในนโยบายการคลัง และมุ่งแก้ปัญหาขาดดุลด้วยการผลิตเงินตราที่ขาดคุณค่าและเรียกเก็บภาษีอย่างหนัก⁸ การแก้ปัญหาไม่จริงจึงเท่าที่ควรและเป็นลักษณะตอบโต้เท่านั้น (Reactionary)⁹ เพราะหวังประโยชน์อันพึงได้จากพ่อค้า

ปัญหาเศรษฐกิจและการปฏิรูปล้วนสอดคล้องว่า เงินตราคือสิ่งที่ประชาชนต้องเกี่ยวข้องด้วยมากที่สุด ไม่ว่าจะเป็นเจ้าขุนนาง ชาмуไร แวนแคว้นหรือรัฐบาลกลาง¹⁰ ตามตัวเมืองใหญ่วิถีชีวิตเต็มไปด้วยความฟุ้งเฟ้อเห่อเหิมเกินกำลังทรัพย์ ชาмуไรทุกระดับตกยากมีหนี้สินล้นพ้นตัว รัฐบาลกลางและรัฐบาลของเจ้าขุนนางล้วนมีหนี้สินรุงรัง

ทั้งรัฐบาลและแวนแคว้นต่างฝ่ายต่างแสวงหาหนทางแก้ไขเองโดยเอกเทศและมีจุดมุ่งหมายแตกต่างกัน ส่วนใหญ่เน้นการอดออม ประหยัดมัธยัสถ์และการปรับปรุงวิธีการหารายได้เพื่อให้การเงินมีฐานะมั่นคง ตั้งแต่ศตวรรษที่ 18 รัฐบาลโตกุงาวาได้พยายามแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ แต่เป็นการแก้ไขเฉพาะหน้าชั่วคราว ปัญหาเศรษฐกิจจึงทวีความรุนแรงมากขึ้น นับแต่ ค.ศ. 1837 รัฐบาลได้แก้ไขโดยวิธีการจัดเก็บภาษีสูงขึ้นและเก็บภาษีหลายประเภท บังคับกู้ยืมเงินจากนายทุนเงินกู้และพ่อค้า ผลผลิตเหรียญเงินมากขึ้นและผลิตโดยลดส่วนผสมของแร่ธาตุ ทำให้เงินลดค่าลงตามลำดับ เมื่ออับจนมากขึ้น รัฐบาลได้เก็บภาษีสมาคมผูกขาดอาชีพเป็นรายปี และเก็บภาษีที่ดินที่บุกเบิกใหม่ การแก้ไขเช่นนั้นย่อมส่งผลกระทบต่อตนเองในระบบเป็นปฏิริยาทุกข้อ

ส่วนแวนแคว้นต่างๆ ได้แก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ บ้างก็สำเร็จ บ้างก็ล้มเหลว แต่ความสำเร็จของแวนแคว้นโดยพ่อค้าร่วมมือด้วย ย่อมทำให้การปฏิรูปแคว้นสำเร็จผล กลายเป็นการทำทลายอำนาจรัฐในบั้นปลาย ตัวอย่างสำเร็จคือ แคว้นสัทสุม่า (Satsuma) โดยลักษณะที่ตั้งมีทางออกทางทะเล ดำเนินการค้าน้ำตาล แคว้นโชชู (Chochu) โดยลักษณะที่ตั้งคุมเส้นทางการค้าการค้าติดต่อของทะเลสาบ ทำให้ได้รับประโยชน์จากการค้ามาก แคว้นโตซา (Tosa) โดยลักษณะที่ตั้งอยู่ในแหล่งการประมง ได้ประโยชน์จากการประมงมาก แคว้นต่างๆ เหล่านี้ที่อาศัยลักษณะที่ตั้งบ้างทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่บ้าง แก้ไขปัญหาเศรษฐกิจได้ผล จนสามารถปฏิรูปแวนแคว้นของตนได้ และได้กลายเป็นผู้นำในการสร้างความเจริญแก่ญี่ปุ่นในสมัยต่อมา ในขณะที่รัฐบาลกลางขาดความเฉลียวในการที่จะแก้ไขปัญหามาแบบเจ้าขุนนางเหล่านั้นที่ร่วมมือกับพ่อค้าในการเข้าดำเนินการธุรกิจการค้าและการอุตสาหกรรม²¹

4. บทบาทชาмуไรที่เปลี่ยนแปลง

ความเปลี่ยนแปลงโดยเหตุเศรษฐกิจดังกล่าวเป็นความเปลี่ยนแปลงที่ตระกูลโตกุงาวาไม่สามารถที่จะควบคุมหรือแก้ไขได้ เมื่อเผชิญภาวะวิกฤตทางการเงิน รัฐบาลกลางยอมให้ชาวนาแบกรับภาระด้วยการเสียภาษีหนัก เป็นเหตุให้ชาวนากบฏ เหล่าชาмуไรผู้ตระหนักในเรื่องกบฏจึงเรียกร้องให้มีการปฏิรูปการปกครองเพื่อธำรงไว้ซึ่งสถานะเดิมแห่งสังคม อีกประการหนึ่ง ความเปลี่ยนแปลงของสังคมได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับปัจจัยการเมืองและเศรษฐกิจ และเกี่ยวข้องกับบุคลิกภาพของเจ้าขุนนางเองด้วยเป็นสำคัญ เจ้าขุนนางส่วนใหญ่ฝึกปรี้อและซบเลี้ยงชาмуไรระดับกลางให้ขึ้นมาปกครองแวนแคว้น ชาмуไรทุกระดับมีแนวโน้มที่จะรวมตัวกัน แสวงหาผลประโยชน์เกื้อกูลต่อกัน ชาмуไรจึงเป็นชนชั้นที่เห็นความสำคัญของการปฏิรูปตั้งแต่แรกแล้ว เพียงแต่ชาмуไรขาดคุณลักษณะร่วมกัน เพราะต่างคนต่างอยู่ และมีความเคลื่อนไหวเป็นแห่งๆ มิได้รวมใจกัน ถึงกระนั้น ชาмуไรส่วนใหญ่ต้องการให้มีการปฏิรูปเพื่อล้มล้างระบบศักดินาสวามิภักดิ์ และต่อต้านการที่รัฐบาลจะรวมอำนาจไว้ในมือ ชาмуไรต่อต้านความคิดอนุรักษนิยมและความเฉื่อยชาของการปกครอง บทบาทของชาмуไรที่เปลี่ยนแปลงไปเช่นนั้นย่อมมีผลต่อระบอบโตกุงาวา

5. คุณวิเศษแห่งการอยู่โดดเดี่ยว

ในศตวรรษที่ 17 การอยู่โดดเดี่ยวมีจุดประสงค์เพื่อจัดศาสนาคริสต์อันเป็นลัทธิอุบาทว์ และเป็นลัทธิเปิดช่องทางทำลายสถาบันหลักญี่ปุ่น และเพื่อจัดชาวตะวันตกซึ่งเอื้ออำนาจอาวูแอก เจ้าขุนนางวงนอกให้แข็งเมืองต่อรัฐบาลกลาง ตลอดจนเพื่อจัดการค้าระหว่างประเทศ อันเป็นช่องทางให้เจ้าขุนนางซื้อหาอาวุธและดำเนินการค้าจนมั่งคั่งแล้วคิดกบฏ นโยบายอยู่โดดเดี่ยวนั้นขึ้นยงมาถึงศตวรรษที่ 19 ได้โดยเหตุสำคัญที่ควรตระหนัก คือ ญี่ปุ่นไม่มีผลประโยชน์อันใดเด่นชัดที่จะผลักดันให้ชาวตะวันตกคิดที่จะเปิดประเทศญี่ปุ่น และญี่ปุ่นเองมิได้เห็นคุณประโยชน์ของการเปิดประเทศ²² และถึงแม้ญี่ปุ่นจะปรารถนาที่จะปิดประเทศชั่ววันวันครโดยถือเป็นกฎหมายบรรพบุรุษ ญี่ปุ่นในศตวรรษที่ 19 ก็ไม่มีโอกาสที่จะยืนยันนโยบายนั้นได้ ถ้าชาวตะวันตกต้องการเปิดประเทศญี่ปุ่น และญี่ปุ่นไม่มีกำลังแสนยานุภาพเป็นเครื่องข่มขวัญปกป้องการปิดประเทศของตนได้²³ การเปิดประเทศเร็วหรือช้าจึงมิได้ขึ้นอยู่กับเจตนาของญี่ปุ่นโดยตรงดังในอดีต

การเปิดประเทศสืบเนื่องมาจากสถานการณ์โลกตะวันออกเปลี่ยนแปลงไป ทำให้ญี่ปุ่นมีความสำคัญในแง่เศรษฐกิจและการค้าสำหรับชาวตะวันตก ในศตวรรษที่ 19 ชาวตะวันตกได้หลั่งไหลเข้าไปค้าขายติดต่อกับจีน บนเส้นทางการค้านั้นต้องผ่านญี่ปุ่นและต้องแวะเติมเชื้อเพลิงและเสบียงอาหาร ชาวตะวันตกได้เที่ยวติดต่อกับญี่ปุ่นหลายครั้ง แต่ญี่ปุ่นยืนยันคัดปิดประเทศฝ่าฝืนความนิยมในการค้าระหว่างประเทศมาก ทั้งๆ ที่ชาวตะวันตกเองมีเจตนาปรารถนาโดยสันติเพื่อการค้า²⁴ แต่ญี่ปุ่นเมื่อตีตนแล้วร้ายในการติดต่อกับชาวตะวันตกในศตวรรษที่ 16 และที่ 17 ความอคติและบทเรียนในอดีตทำให้ญี่ปุ่นเต็มไปด้วยความระแวงแคลงใจ และความเป็นปฏิกษต่อชาวตะวันตกผู้เป็น "อนารยชนผมแดง" ("red haired barbarians") ญี่ปุ่นบัดไม้ตรีทุกหนทางอย่างไม่มีเชื้อโยต่อกันมาโดยตลอด แต่ในกลางศตวรรษที่ 19 สถานการณ์โลกตะวันออกได้เปลี่ยนแปลงไปมาก จีนพ่ายแพ้ชาวอังกฤษใน ค.ศ. 1842 จนต้องยินยอมเปิดประเทศ ญี่ปุ่นได้เปรียบที่มีจีนเป็นตัวอย่างให้เรียนรู้ บรรดาชาวยุโรปตามแคว้นแคว้นตื่นตัวเห็นความจำเป็นของการปกป้องญี่ปุ่นเหนือผลประโยชน์ส่วนแคว้นแคว้น ระหว่าง ค.ศ. 1843-1855 แคว้นแคว้นที่มีฐานะการเงินดียอมพัฒนาการทหารและสถาบันหลักตามแบบอย่างตะวันตก แต่การพัฒนาเหล่านั้นดำเนินไปด้วยเจตนาสร้างตนให้เข้มแข็งเพื่อปกป้องประเทศและปกป้องนโยบายปิดประเทศ

ใน ค.ศ. 1853 สหรัฐอเมริกาเป็นผู้มีเจตนาปรารถนาอันแน่วแน่ที่จะเปิดประเทศญี่ปุ่น เพราะสหรัฐอเมริกาได้ขยายพรมแดนประเทศสู่ตะวันตกไปจดชายฝั่งมหาสมุทรแปซิฟิก การค้าขายติดต่อกับจีนดำเนินไปโดยการเดินเรือข้ามมหาสมุทรนั้นโดยตรง ญี่ปุ่นอยู่บนเส้นทางนั้น การใช้เรือกลไฟยอมทำให้เกิดความจำเป็นที่ต้องมีสถานที่เติมถ่านหินและปัจจัยเสบียง เป็นที่เชื่อกันว่าญี่ปุ่นมีถ่านหินมากและลักษณะที่ตั้งเหมาะสมที่จะใช้เป็นสถานที่เติมเชื้อเพลิงและเสบียงอาหารมาก และเป็นที่พักพิงของลูกเรือที่เรืออับปาง โดยผลประโยชน์ทางการค้ากับจีนและญี่ปุ่น และโดยที่น้ำหนัก

แปซิฟิกเป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญ ได้ทำให้สหรัฐอเมริกาเป็นผู้ที่แน่นอนในการเปิดประเทศญี่ปุ่นยิ่งกว่าอังกฤษ รัสเซียและฮอลันดา และมีความเชื่อมั่นว่าเป็นการดำเนินการตามฟ้าลิขิตให้สหรัฐอเมริกาต้องเป็นใหญ่ทางการค้าในโลกตะวันออกอย่างหลีกเลี่ยงมิได้ (Manifest Destiny)²⁶ ใน ค.ศ. 1854 พลจัตวาแมตทิว เปรี่ (Commodore Matthew Perry) ได้นำกองเรือเล็ก ๆ มาบังคับญี่ปุ่นให้เปิดประเทศให้ได้²⁶

ด้วยความที่ตระหนักถึงความแน่นอนของเปอรี่และโดยที่ญี่ปุ่นเองอ่อนแอไม่พร้อมที่จะปกป้องตนเองได้ ทำให้รัฐบาลโตกูงาวาจำต้องยินยอมเจรจาทำสนธิสัญญา ณ เมืองคานางาวา (Kanagawa) กับสหรัฐอเมริกา ในวันที่ 31 มีนาคม ค.ศ. 1854 เป็นการเสมือนสหรัฐอเมริกาได้ค่อย ๆ แฉ่มประตูญี่ปุ่นออกจนเกิดรอยแตกปริขึ้น²⁷ สนธิสัญญานั้นเป็นจุดเริ่มต้นไปสู่การทำสนธิสัญญาการค้าใน ค.ศ. 1858 ซึ่งเป็นแม่บทของสนธิสัญญาอันไม่เป็นธรรมที่ญี่ปุ่นต้องทำกับชาติอื่นด้วย ญี่ปุ่นต้องสูญเสียอำนาจอตุลาการไปเพราะต้องยินยอมให้สิทธิสภาพนอกอาณาเขต ญี่ปุ่นต้องเปิดเมืองท่ามากมาย และยินยอมตามพิภคัตตราภาษีศุลกากรที่ชาติตะวันตกกำหนด ตลอดจนมีการทูตต่อกัน

ความเปลี่ยนแปลงจนถึงขั้นประนีประนอมกับตะวันตกเช่นนั้นมิได้เป็นการง่ายดายเลย ราชสำนักต่อต้าน เหล่าเจ้าขุนนางส่วนใหญ่ไม่เห็นด้วย บรรดาชาวยามูไรเป็นปฏิปักษ์ต่อชาวตะวันตก ตามเมืองท่าเกิดเหตุก่อกวนเป็นนิจสิน ชาวตะวันตกเองยังถือว่า สนธิสัญญาที่กระทำต่อกันยังมีได้เป็นที่พอใจนัก เมื่อประจวบเหมาะกับการที่เจ้าขุนนางและชาวยามูไรเป็นปฏิปักษ์ต่อชาวตะวันตกระหว่าง ค.ศ. 1860-1864 จนถึงขั้นเกิดการขับไล่ชาวตะวันตกด้วยกำลังถึง 2 ครั้งคือ แคว้นโซฮูบิชองแคบชิโมเนซึกิ (มิถุนายน ค.ศ. 1863) และสัตสุม่าปะทะกับชาวตะวันตกที่นครหลวงคาโกชิม่า (Kagoshima) (สิงหาคม 1863) เป็นโอกาสเหมาะให้บรรดามหาอำนาจรวมกันเป็นพันธมิตร ทำสงครามปราบโซฮูระหว่างเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1864 ถึงเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1864 รัฐบาลเองตระหนักถึงความยิ่งใหญ่เหนือกว่าของบรรดามหาอำนาจตะวันตก และเห็นความจำเป็นที่จะต้องเป็นมิตรไมตรีกับชาวตะวันตก ดังนั้น ในวันที่ 22 พฤศจิกายน ค.ศ. 1864 รัฐบาลโดยพระบรมราชานุมัติได้ประกาศยกเลิกการขับไล่ชาวตะวันตก และต่อมาในปลายปีนั้นเอง ญี่ปุ่นได้แก้ไขสนธิสัญญาการค้าให้เป็นที่พอใจของมหาอำนาจตะวันตก นโยบายเป็นมิตรไมตรีต่อตะวันตกมิได้เป็นที่พอใจนักแก่เจ้าขุนนางทั่วไป ความรู้สึกต่อต้านระบอบการปกครองได้ปรากฏชัดขึ้นตามลำดับ พัฒนาการทางการเมืองระหว่าง ค.ศ. 1854-1868 จึงนับเป็นช่วงสำคัญมากต่อประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น

อาจจะกล่าวได้ว่า การมาของเปอรี่มิได้เป็นปัจจัยก่อเกิดการสร้างชาติ หากแต่เป็นการมาเสมือนเป็นเครื่องจุดชนวนให้ชาวญี่ปุ่นตระหนักในสถานการณ์ของประเทศตนได้เด่นชัดขึ้นมากกว่า และทำให้ตระหนักถึงความล้มเหลวไร้ประสิทธิภาพของระบอบการปกครองของตน²⁸

ภาพวาด พลจัตวาแมทธิว เพอร์รี่ (ชาวญี่ปุ่นवाद)

จักรพรรดิเมอิจิ

6. ปฏิกริยาต่อภัยตะวันตก

เมื่อชาวตะวันตกชมชวัญคุณความในแผ่นดิน ญี่ปุ่นเร่งเสริมกำลังตามชายฝั่ง และยังคงยืนกรานห้ามการค้าขาย แต่ขณะเดียวกันได้มีการอภิปรายถกเถียงถึงข้อดีข้อเสียของการอยู่โดดเดี่ยว กลุ่มบัณฑิตหัวดัตช์ (Dutch Scholar Group)²⁹ นำโดยซากูมา โชซัง (Sakuma Shozan) เรียกร้องให้ญี่ปุ่นเสริมสร้างกำลังของตนให้ทันสมัยแบบตะวันตกและย้ำความสำคัญของการศึกษาศิลปวิทยาการตะวันตก แต่ก็เตือนให้ศึกษาเฉพาะศาสตร์ตะวันตก โดยไม่ละเลืมจริยศาสตร์ตะวันออก (Western Science, Eastern Ethics) กลุ่มอื่นมีอาชีพกลุ่มต้องการให้ปฏิรูปญี่ปุ่น บางคนก็เห็นด้วยกับความคิดของซาโตะ ชิเนน (Sato Shinen) ซึ่งเรียกร้องให้ญี่ปุ่นสร้างจักรวรรดิ โดยเริ่มด้วยการพัฒนาประเทศให้เจริญแบบตะวันตกก่อนเป็นเบื้องต้น เพื่อให้ญี่ปุ่นยิ่งใหญ่เข้มแข็งด้วยกำลังแสนยานุภาพและความมั่งคั่ง บัณฑิตแห่งแคว้นมิโต (Mito) เรียกร้องให้พัฒนาประเทศเพื่อหยุดยั้งการปิดประเทศ บางกลุ่มบางเหล่าเรียกร้องให้ระดมความคิดจากเหล่าเจ้าขุนนางและควรจะขอพระราชทานพระราชวินิจฉัยบ้าง

ในศตวรรษที่ 18 ได้มีการเคลื่อนไหวฟื้นฟูพระราชอำนาจโดยการฟื้นฟูศาสนาชินโต โดยยึดกรานในหลักการเทวราช และความเหนือกว่าของประชาชนญี่ปุ่น ศาสนาชินโตนี้เรียกว่าศาสนาชินโตใหม่ (Neo Shinto) ในศตวรรษที่ 19 ด้วยความที่ต่อต้านตะวันตก ผสมผสานกับความหวาดกลัวชาวตะวันตกจะรุกรานญี่ปุ่น ทำให้ชาวญี่ปุ่นหันไปสู่อัจฉริยธรรมให้ทรงเป็นหลักประสานความแตกแยกทางความคิดและทางการเมือง ได้เกิดคำขวัญขึ้นว่า “จงถวายพระเกียรติแด่องค์จักรพรรดิ” และต่อมาเพิ่มอีกข้อความว่า “จงขับไล่เหล่าอนารยชนออกไป” (Sonno Joi) นโยบายต่างประเทศได้เชื่อมเข้ากับนโยบายภายในประเทศโดยประการฉะนี้ กล่าวคือ ต้องการการปฏิรูปเพื่อปกป้องตนเอง และต้องการองค์จักรพรรดิเป็นหลักชัยแห่งความสามัคคีในภาวะที่เผชิญภัยอนารยชน หนทางแห่งการไปสู่ความสามัคคีมีทางเดียวคือ หนทางแห่งการสวามิภักดิ์แด่องค์จักรพรรดิ ความคิดของมิโตนี้ได้กลายเป็นพื้นฐานแห่งความเคลื่อนไหวในเวลาต่อมาเพื่อล้มล้างระบอบโตกูงาวา

แคว้นมิโต ฮิเซน (Hizen) และสัตสุมาได้ปฏิรูปแคว้นของตนด้วยศิลปวิทยาการตะวันตก เพื่อให้มีพลกำลังเข้มแข็งพอที่จะต่อต้านตะวันตก การพัฒนาการทหารได้มีปรากฏทั่วไปก่อนปี ค.ศ. 1858 ครั้นเมื่อมั่นใจในกำลังแสนยานุภาพอันทันสมัยแล้ว แคว้นสัตสุมาและโซชูได้ทำทลายตะวันตกโดยเป็นฝ่ายชัยชนะ จนเกิดสงครามกันขึ้นระหว่าง ค.ศ. 1863-1864 วิกฤตการณ์นั้นกระตุ้นชาวญี่ปุ่นให้เกิดความรักชาติรุนแรงจนเกิดพลังรวมชาติและรวมกำลังคน อันนำไปสู่การจับตามองระบอบการปกครองว่าล้าสมัยมากที่สุดที่ไม่สามารถแก้ปัญหาการเศรษฐกิจ ไม่มีอำนาจอาญาสิทธิ์ในการปกครอง กำลังแสนยานุภาพล้าสมัย และไม่มีความสามารถในการต่างประเทศ

7. ระบอบการปกครองอันล้ำหลัง

เมื่อโดงูงาวาได้ปกครองญี่ปุ่น ตระกูลนี้ได้ใช้ระบอบศักดินาสวามิภักดิ์ผสมผสานกับ มาตรการควบคุมสังคม (ดังที่ได้บรรยายในบทที่ 1 แล้วนั้น) อันเป็นการผสมผสานอำนาจกำลังทหาร เข้ากับกุศโลบายของการเมืองการปกครอง³⁰ การรวมประเทศภายใต้การนำของตระกูลโดงูงาวาโดย ยินยอมให้เจ้าขุนนางมีอิสระในการปกครอง เป็นการใช่วิธีการรวมอำนาจเบื้องต้นและการกระจาย อำนาจเบื้องล่างอย่างค่อนข้างจะมีคุณภาพที่ดี สังคมได้ถูกจัดตั้งขึ้นบนพื้นฐานของการถ่วงดุลเหตุ ผลกับจารีตประเพณี และการถ่วงดุลสถานภาพแห่งสังคมกับความทะเยอทะยานส่วนบุคคล³¹ สังคม แบบนั้นได้เปลี่ยนแปลงไปด้วยเหตุที่เกิดความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจดังกล่าวมาแล้ว ระบบ เศรษฐกิจการเงินได้บันทึกหลังความจงรักภักดีอันเป็นยอดแห่งคุณธรรมของระบอบศักดินาสวามิภักดิ์

โชกุนและคณะบริหารส่วนกลางมีอำนาจปกครองเฉพาะดินแดนที่ได้ชื่อว่าเป็นดินแดน ของตระกูลโดงูงาวาเท่านั้นตามหลักการแห่งระบอบศักดินาสวามิภักดิ์ซึ่งเป็นระบอบการปกครองที่ กระจายอำนาจ โชกุนหลายสมัยส่วนใหญ่อ่อนแอและไม่มีความสามารถในการปกครอง³² เหล่า ข้าราชการผู้ใกล้ชิดโชกุนเป็นผู้กำหนดวิญญ์นโยบายมากกว่าจะเป็นโชกุนเอง ตั้งแต่ ค.ศ. 1736 เป็นต้นมา โชกุนและคณะผู้ปกครองไม่เป็นที่นิยมเสื่อมใสศรัทธา แต่อำนาจอาญาสิทธิ์ยังเป็นที่ย่ำเกรงโดยถ้วนหน้า เพราะระบบการตรวจสอบและควบคุมเจ้าขุนนางยังมีประสิทธิภาพมาก³³ และ แม้ส่วนกลางจะปกครองไม่ดีนัก แต่ดูส่วนรวมทั้งประเทศ ญี่ปุ่นยังมีความมั่นคง เพราะเจ้าขุนนางมี ความสามารถในการปกครองแคว้นแคว้นของตน³⁴ การที่โชกุนไร้ความสามารถ ย่อมเป็นปัจจัยหลัก ในทุกสถานการณ์อย่างหลีกเลี่ยงมิได้ เมื่อผู้นำชนชั้นนักรบเป็นเช่นนั้น ย่อมทำให้ชนชั้นนักรบขาด จรรยาบรรณศีลธรรมและขาดความเป็นนักรบทั้งกายใจด้วย

เมื่อเกิดเหตุเภทภัยอันใดในแผ่นดิน โชกุนไม่สามารถจะเป็นบุคคลที่จะแก้ไขปัญหาได้ ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินเข้าไม่ถึงโชกุน ประเพณีนิยมของตระกูลโดงูงาวาได้ตั้งข้อห้ามมิให้ราษฎรร้องฎีกา ประเพณีนั้นสะท้อนให้เห็นได้ดีว่า ระบอบโดงูงาวามีได้เห็นความสำคัญของเสียงปวงชน ระบอบ การปกครองมิได้อยู่บนพื้นฐานแห่งเสียงมหาชนแต่อย่างใด เสียงร้องทุกข์จึงเป็นเสมือนเสียงนก เสียงกาที่ตระกูลโดงูงาวาไม่ฟังปรารถนาที่จะใส่ใจให้ความสำคัญ รัฐบาลมิได้คิดแก้ไขสถานการณ์ เลวร้ายแต่อย่างใด การขาดความใส่ใจ การไร้ประสิทธิภาพในการปกครอง การขาดการตัดสินใจ และการมีนโยบายอันรวนเรล้วนแสดงให้เห็นว่า รัฐบาลเพิกเฉยต่อความรู้สึกแสดงออกของประชาชน³⁵

ภัยตะวันตก ได้เปิดโฉมหน้าระบอบการปกครองอันเสื่อมถอยอำนาจและล้าสมัยให้เป็นที่ ประจักษ์แก่เจ้าขุนนางและราษฎร อาจจะกล่าวได้ว่า การที่สหรัฐอเมริกาเปิดประเทศญี่ปุ่น เป็นการ เปิดฉากการเมืองโฉมหน้าใหม่ของญี่ปุ่นด้วย เพราะภัยตะวันตกทำให้รัฐบาลตระหนักจนต้องสอบ ถามความเห็นขอคำวินิจฉัยจากเหล่าเจ้าขุนนาง³⁶ ซึ่งเป็นสิ่งที่ตระกูลโดงูงาวาไม่เคยปฏิบัติที่จะให้ เจ้าขุนนางมีบทบาทสำคัญในการกำหนดวิญญ์นโยบายการปกครองมาก่อน การสอบถามความ

เห็นเพื่อต้องการความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในมติและเสียงสนับสนุนจากเจ้าขุนนาง กลับทำให้เจ้าขุนนางเล็งเห็นว่า รัฐบาลอ่อนแอ ไร้ความสามารถ ยิ่งรัฐบาลเอาใจอ่อนปรนแก่ตะวันตก ก็ยิ่งเป็นข้อควรอัปยศในทรรศนะของเจ้าขุนนาง ย่อมทำให้เจ้าขุนนางส่วนใหญ่ทั้งโกรธแค้นและท้งไม่พอใจรัฐบาลและเป็นปฏิปักษ์ต่อตะวันตกมากจนเริ่มการพัฒนาแคว้นแคว้นของตน การสร้างแคว้นแคว้นให้เข้มแข็งและมั่นคง เป็นข้อควรวิตกสำหรับรัฐบาลมาก แต่รัฐบาลมิได้ยับยั้งตั้งแต่แรก เป็นเหตุให้หลายแคว้นแคว้นเติบโตใหญ่ขึ้นมาท้าทายรัฐบาลมากกว่าจะท้าทายเป็นปฏิปักษ์ต่อตะวันตกโดยตรง ความยิ่งใหญ่เป็นอิสระในการปกครอง ความย่อยอ่อนในระบบเช่าเวร และความมั่นคงของแคว้นแคว้นทำให้รัฐบาลเสื่อมถอยอำนาจอาญาสิทธิ์ในการควบคุมเจ้าขุนนาง และปกครองประเทศโดยขาดความเป็นอิสระดังอดีต เพราะเจ้าขุนนางได้เริ่มมีบทบาทในการเมืองระดับชาติ³⁷ แต่การเมืองในระดับนั้นยังไม่ขยายให้เห็นว่า เจ้าขุนนางเห็นความจำเป็นของการรวมประเทศแต่อย่างใด เพราะผลประโยชน์ส่วนแคว้นแคว้นย่อมอยู่เหนือผลประโยชน์ของรัฐที่เจ้าขุนนางถือว่าเป็นผลประโยชน์ของรัฐบาลตามระบอบศักดินาสวามิภักดิ์ ชาวญี่ปุ่นทุกระดับเคยชินต่อสังคมอันแบ่งแยกมากกว่า จึงไม่เห็นความสำคัญของการรวมตัวสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันเพื่อรวมประเทศ³⁸ ภัยตะวันตกกระตุ้นให้ชาวญี่ปุ่นเห็นความจำเป็นของการรวมประเทศเป็นครั้งแรก และตระหนักถึงความล้มเหลวของระบอบการปกครองของตน

สถานการณ์ทางการเมืองในทศวรรษที่ 1850 และ 1860

ใน ค.ศ. 1854 เมื่อรัฐบาลโตงกาวาได้ตัดสินใจที่จะเปิดประเทศด้วยความจำเป็นนั้น ได้มีเสียงทักท้วงจากราชสำนัก เจ้าขุนนางและชาмуไรทั่วไป ครั้นรัฐบาลยังคงดำเนินนโยบายเปิดประเทศต่อไปถึงขั้นทำสนธิสัญญาการค้ากับชาวตะวันตกใน ค.ศ. 1858 บรรดาเจ้าขุนนางและชาмуไรได้แสดงความไม่พอใจและเริ่มพิจารณาอย่างถึงแก่นว่า โดยเนื้อแท้แล้ว การดำเนินนโยบายเช่นนั้นเป็นการชาญฉลาดหรือไม่เพียงใด รัฐบาลเริ่มถูกเพ่งเล็งพินิจพิเคราะห์ถึงขีดค้นความสามารถและอำนาจอาญาสิทธิ์ในการปกครองประเทศญี่ปุ่น โดยเฉพาะการที่รัฐบาลได้ขอความเห็นจากเจ้าขุนนางเรื่องการต่างประเทศเป็นข้อควรสังเกตว่า มิตรประเพณีนิยมและทำให้รัฐบาลดูประหนึ่งว่า ไร้อำนาจและความสามารถอย่างเห็นได้ชัด รัฐบาลที่ดีในทรรศนะของเจ้าขุนนางทั่วไปคือรัฐบาลที่มีคุณธรรม (Benevolent government) และฮ้างไวซึ่งมาตรฐานการเมืองการปกครองที่ดีงาม เจ้าขุนนางถือว่ารัฐบาลโตงกาวามีได้ยึดถือข้อควรปฏิบัติเหล่านั้น³⁹ การปกครองโดยการสืบสันตติวงศ์โตงกาวาย่อมต้องถึงกาลควรสิ้นสุดลง และการปกครองใหม่ต้องยึดถือความสามารถของผู้นำเป็นหลัก ทั้งนี้แนวความคิดเช่นนั้นมิได้มีจุดมุ่งหมายที่จะล้มระบอบการปกครอง เพียงแต่ปรารถนาผู้นำที่มีความสามารถ ภัยตะวันตกในระหว่าง ค.ศ. 1853-1858 เป็นตัวกระตุ้นให้ความไม่พึงพอใจรัฐบาลแปรเปลี่ยนเป็นการปฏิบัติทางการเมือง⁴⁰ และถือว่ารัฐบาลโตงกาวาหมดความ

ขอบธรรมในการปกครองในพระปรมาภิไธยแห่งพระจักรพรรดิด้วย เพราะรัฐบาลดำเนินนโยบายสวนทางกับพระราชวินิจฉัยต่อต้านตะวันตก”

การต่อต้านรัฐบาลได้ปรากฏเป็นสองขบวนการคือ

1. ขบวนการเคลื่อนไหวของเหล่าชามูโร ซึ่งส่วนใหญ่มาจากแคว้นของเจ้าขุนนางวงนอก กลุ่มนั้นถือว่า รัฐบาลไม่มีสิทธิ์ปกครองประเทศต่อไป เพราะไร้ความสามารถ ไร้อำญาสิทธิ์ และเพราะได้ปกครองประเทศสวนทางกับพระราชวินิจฉัยแห่งองค์จักรพรรดิ กลุ่มนิยมเจ้า (Loyalist Movement) นั้นต้องการให้โชกุนถวายอำนาจอธิปไตยคืนแด่พระจักรพรรดิ ให้ญี่ปุ่นมีระบอบจักรพรรดิราชย์ และตำราจะอยู่โดดเดี่ยวต่อไป คำขวัญ “เทอดทูนองค์จักรพรรดิ และขับไล่ชาวตะวันตก” ได้ปรากฏขึ้นทั่วไปในทศวรรษที่ 1850 คำขวัญนั้นโดยเนื้อแท้ก็แสดงจริยศาสตร์ของชนชั้นชามูโรเอง กลุ่มนั้นนิยมใช้ความรุนแรงข่มขู่บีบบังคับให้รัฐบาลดำเนินนโยบายตามที่ตนปรารถนา กลยุทธ์ที่สำคัญคือการก่อการร้ายคิดล้มล้างรัฐบาล (Putschism) และการสร้างความเทียมเหตุโหดเพื่อข่มขู่ให้ระย่อ

2. กลุ่มเจ้าขุนนางผู้มีความสามารถ กลุ่มนี้เล็งเห็นว่า กลุ่มนิยมเจ้ามีหัวคิดรุนแรงและมีการกระทำที่รุนแรงเกินไป กลุ่มนี้ต้องการให้รัฐบาลและราชสำนักร่วมมือกันเพื่อประโยชน์สุขของประชาชาติ คคิรัฐบาล-ราชสำนัก (Kobu-gattai) นั้น เป็นคคินิยมสายเป็นกลางไม่รุนแรง และปรารถนาการประนีประนอมตกลงกันได้ด้วยดีมากกว่าการพิพาทแตกหักกันไปข้างหนึ่งตามคคินิยมของกลุ่มนิยมเจ้า

ในวงการเมืองระดับชาติเอง รัฐบาลภายใต้การสนับสนุนของเจ้าขุนนางวงใน (Fudai) ต้องการรักษาสถานะเดิมภายในประเทศ แต่บรรดาเจ้าขุนนางและชามูโรที่ล้วนมีหัวคิดปฏิรูปที่เรียกว่ากลุ่มฮิตซุบาชิ (Hitotsubashi) ต้องการปฏิรูปประเทศ กลุ่มนี้สนับสนุนการเทิดทูนองค์จักรพรรดิมาก เป็นครั้งแรกที่เจ้าขุนนางวงนอกก้าวก้าวการปกครองประเทศอย่างเห็นได้ชัด บทบาทนั้นเด่นชัดยิ่งขึ้นเมื่อมีปัญหาการสืบต่อตำแหน่งโชกุนใหม่ กลุ่มฮิตซุบาชิได้เสนอตัวบุคคลเข้าเป็นโชกุนแข่งกับฝ่ายรัฐบาล การสืบตำแหน่งนี้ทำได้เป็นเรื่องที่เจ้าขุนนางวงนอกมีสิทธิ์มีเสียงมาแต่ก่อน การเสนอตัวบุคคลจึงถือว่าเป็นแสดงอำนาจก้าวก้าวมาก

ความแตกแยกภายในประเทศ และการหมายมุ่งชิงอำนาจรัฐได้ก่อให้เกิดความเคลื่อนไหวของฝ่ายรัฐบาลกลางที่จะสร้างอำนาจเด็ดขาดขึ้น ในวันที่ 4 มิถุนายน ค.ศ. 1858 โชกุนแต่งตั้ง อีอิ นาโอซูกะ (Ii Naosuke) ผู้นำเจ้าขุนนางวงในเป็นผู้สำเร็จราชการ เหล่าเจ้าขุนนางยังคงเรียกร้องต่อไปอีกที่จะให้รัฐบาลกลางลดหย่อนความเข้มงวดในการควบคุมเจ้าขุนนาง และเรียกร้องให้สร้างความเจริญทันสมัย เสียงเรียกร้องนั้นดังกระหึ่มท่ามกลางปัญหาที่ค้างอยู่คือปัญหาการเจรจากับตะวันตก และปัญหาทายาทของโชกุน ผลักดันให้เจ้าขุนนางมีบทบาทเกี่ยวกับการเมืองระดับชาติ และก่อให้เกิดความขัดแย้งด้วยผลประโยชน์อันแตกต่างกัน ศูนย์กลางแห่งความเคลื่อนไหวคือเกียวโต

ทันทีที่อิอิเป็นใหญ่ เขาได้ประกาศตั้งโชกุนเองและกำจัดกวาดล้างกลุ่มฮิโตซุบาชิ อิอิเป็นผู้นำที่เข้มแข็งใช้อำนาจเด็ดขาดมากในการควบคุมเจ้าขุนนาง และดำเนินนโยบายเป็นมิตรกับตะวันตก การทั้งนี้อิอิเพิกเฉยต่อองค์จักรพรรดิมาก ความรู้สึกที่ชาวซามูไรมีต่อรัฐบาลจึงเป็นทำนองว่า รัฐบาลอ่อนแอในการต่างประเทศ และเผด็จการในการภายในประเทศ แต่การวิพากษ์วิจารณ์ยังไม่ไกลถึงขั้นการจัดตั้งรวมกำลังเพื่อล้มล้างอำนาจการปกครอง

อวสานของรัฐบาลที่เข้มแข็งได้มาถึงเร็วเกินคาด เมื่อกลุ่มซามูไรหัวรุนแรงดักเชือดคอ อิอิที่ธรณีประตูคฤหาสน์ ในวันที่ 24 มีนาคม ค.ศ. 1860 อสังกกรรมของอิอิมีผลมหันตต่อระบอบ โดกุงาวาที่ต้องขาดผู้นำเข้มแข็งในภาวะที่กำลังต้องการผู้นำที่ตัดสินใจเด็ดเดี่ยวถูกต้อง รัฐบาลขาดความเด็ดขาดในการตัดสินใจ อย่างไรก็ตาม โดยแรงกดดันของชาวตะวันตก รัฐบาลได้ยินยอมยกเลิกระบบผูกขาดการค้าใน ค.ศ. 1860 แต่มาตรการนั้นส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจญี่ปุ่นเอง เพราะทำให้เกิดภาวะเงินเฟ้อ ผู้เป็นเหยื่อโดยตรงคือ เหล่าซามูไรที่มีแต่เงินเดือนประจำ และมาตรการนั้นยังทำให้ชาวญี่ปุ่นโทษตะวันตกที่ตนต้องทุกขยากลำบากทางเศรษฐกิจ ดังตัวอย่างที่ได้ระบุมานี้แล้ว กลุ่มนิยมเจ้ามีปฏิกริยาตอบโต้ตะวันตก โดยใช้ความรุนแรงเป็นหลัก เช่น สัตสุม่าจูโจมเรืออังกฤษ (มิถุนายน ค.ศ. 1862) และสัตสุม่าร่วมกับโซซุตั้งข้อเรียกร้องต่อรัฐบาลให้ลดหย่อนการควบคุมเจ้าขุนนาง ขอมมีส่วนร่วมการปกครองระดับชาติ และเรียกร้องให้มีการต่อต้านตะวันตก การจูโจมอังกฤษและสหรัฐอเมริกา (ในเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1863) ที่เป็นกรณีโซซุปิดช่องแคบชิโมโนเซกิ (Shimonosiki) และเหตุการณ์วิกฤติในแคว้นสัตสุม่า (ในเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1863) ล้วนประสบความล้มเหลวในการขับไล่ชาวตะวันตก

ในฤดูร้อนปี ค.ศ. 1864 กลุ่มนิยมเจ้าภายใต้การนำของโซซุได้ร่วมมือกับฝ่ายราชสำนัก ในการที่จะล้มอำนาจรัฐ โดยจะจัดตั้งกองทัพจักรพรรดิ และหมายมุ่งให้พระจักรพรรดิทรงปกครองญี่ปุ่น แต่แผนที่จะล้มอำนาจด้วยเจตนาที่ดีที่มีให้พินาศเอง (Coup de Grace) นั้นล้มเหลว เพราะสัตสุม่าซึ่งเป็นผู้นำกลุ่มนิยมคตริรัฐบาลร่วมมือกับราชสำนัก (Kobu-gattai) ได้ขัดขวางโดยยึดพระราชวังในวันที่ 30 กันยายน ค.ศ. 1863 ท่ามกลางความสับสนทางการเมืองนั้น เจ้าขุนนางทั้งหลายให้ความสนใจเรื่องการต่างประเทศมาก แต่ความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนยังมีมากพอควรที่จะทำให้เหล่าขุนนางละทิ้งความตั้งใจทั้งหลายในบั้นปลาย การรวมตัวของเจ้าขุนนางจึงมิได้ลงเอยเป็นการล้มอำนาจรัฐบาลตามที่โอกาสอำนวย เพราะมีความคิดเป็นแตกแยกแบ่งฝ่ายกัน กลุ่มขาดผู้นำที่เป็นที่ยอมรับ กลุ่มขาดกำลังกองทัพ ขาดเงินทอง และขาดจุดประสงค์อย่างแท้จริง รัฐบาลได้ฉวยโอกาสสลายกลุ่มฮิโตซุบาชิ การสลายตัวเป็นบทเรียนสำคัญเหมือนกันสำหรับผู้ต่อต้านรัฐบาล

เจ้าขุนนางทั้งหลายได้ตระหนักแล้วว่า การอยู่โดดเดี่ยวนั้นเป็นไปมิได้ในภาคปฏิบัติและเป็นเรื่องที่ไม่ชาญฉลาด และขาดเหตุผลมาก แต่เจ้าขุนนางก็ตระหนักแล้วเช่นกันว่า การที่จะล้มตระกูลโดกุงาวาก็เป็นสิ่งที่เป็นไปมิได้เช่นกัน ผู้ก่อการล้มตระกูลโดกุงาวาเริ่มพิจารณาทบทวน

นโยบายของตน และเล็งเห็นว่าต้องได้รับความช่วยเหลือพร้อมมูลจากเจ้าขุนนางทั้งหลายในด้านการเงิน การทหาร และความร่วมมือกันในการล้มล้างตระกูลโตงาวา บรรดาเจ้าขุนนางได้ร่วมกันเป็นพันธมิตร ฐานปฏิบัติการเป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐบาลคือ แคว้นโซชู

การที่รัฐบาลตัดสินใจที่จะปราบโซชูเพื่อเป็นการเชือดไก่ให้ลิงดูในเดือนกันยายน ค.ศ. 1865 นั้น ได้ผลักดันให้สัตสุมาและโซชูซึ่งเคยเป็นปฏิปักษ์ต่อกันมาก่อนได้หันหน้าเข้าหากัน โดยเริ่มด้วยการร่วมมือกันทางเศรษฐกิจก่อน จนนำไปสู่การเป็นพันธมิตรลับกันในเดือนมีนาคม ค.ศ. 1866 รัฐบาลเองแม้จะมีกองทัพเกรียงไกรแต่ลำสมัยไม่สามารถปราบโซชูได้สำเร็จในเดือน กรกฎาคม ค.ศ. 1866 ประจวบเหมาะับโซกุนได้ถึงแก่กรรม ในเดือนกันยายน ค.ศ. 1866 ผู้ที่ได้สืบทอดตำแหน่งมาจากกลุ่มฮิโตซูบาชิเด็ม คือ ฮิโตซูบาชิ เคอิกิ (Hitotsubashi Keiki) โซกุนคนใหม่ได้เริ่มการปฏิรูปการทหารและ “ยกเครื่อง” สถาบันการปกครองเพื่อให้ญี่ปุ่นเป็นรัฐทันสมัยที่รวมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายใต้รัฐบาลที่รวมอำนาจ (Centralized Modern State) การปฏิรูปได้รับความช่วยเหลือเป็นอย่างดีจากมหาอำนาจตะวันตก แต่เป็นการปฏิรูปที่สายเกินกาลแล้ว เพราะเจ้าขุนนางที่ได้ปฏิรูปแคว้นแคว้นล่วงหน้ามาแล้วเล็งเห็นว่า การปฏิรูปของรัฐบาลเป็นอันตรายต่อความมั่นคง ของแคว้นแคว้น และเจ้าขุนนางเห็นเป็นความจำเป็นรีบด่วนที่จะต้องสกัดกั้นมิให้อำนาจรัฐเติบโตด้วยการฉวยปฏิบัติการตัดไฟแต่ต้นลม

ในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1867 เจ้าขุนนางแคว้นโตซา (Tosa) ได้เสนอให้มีการโอนอำนาจการปกครองโดยสันติจากโซกุนถวายคืนแก่จักรพรรดิ ตัวโซกุนได้ถูกลดฐานะลงเป็นเจ้าขุนนางที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในระบอบการปกครองใหม่ภายใต้การนำขององค์จักรพรรดิ เป็นคราวเคราะห์ดีที่ญี่ปุ่นมีโซกุนหัวคิดปฏิรูปเช่นอย่างเคอิกิ ในวันที่ 9 พฤศจิกายน ค.ศ. 1867 เขาได้ยินยอมถวายบังคมลา และถวายอำนาจอธิปไตยต่อองค์จักรพรรดิ ถึงกระนั้นเขาก็ยังคงมีอำนาจลับแฝง เพราะมีที่ดินและกำลังผู้คนเป็นพื้นฐานแห่งอำนาจ อีกทั้งยังมีอำนาจอาญาสิทธิ์ ดังนั้น เจ้าขุนนางแห่งแคว้นสัตสุมา โซชูและโตซา จึงตัดสินใจที่จะถอนรากถอนโคนตำแหน่งโซกุนเสียทีเดียว โดยกองทัพสัตสุมาได้ยึดตราเข้าเมืองเกียวโตในเดือนธันวาคม และปีต่อมาในเดือนมกราคม ทักษะสัตสุมา โซชูและโตซาได้เข้ายึดพระมหาราชวัง เป็นการประกาศระบอบโตงาวาลิ้นสุดความชอบธรรมในการปกครองญี่ปุ่นแล้ว เพราะราชสำนักได้รับพระราชอำนาจคืน การล้มล้างการปกครองโดยยึดพระมหาราชวัง (Palace Revolution) แหล่งที่มาแห่งความชอบธรรมของการปกครองมิได้ทำให้ฝ่ายตระกูลโตงาวายอมศิโรราบเสียทีเดียว เป็นเวลาหลายเดือนที่ผู้ยึดอำนาจได้ต้องทำสงครามกับฝ่ายตระกูลโตงาวาว่าตระกูลนั้นจะยอมสยบต่อความเปลี่ยนแปลง แม้แต่แคว้นแคว้นทั่วไปเองก็ยังไม่ปลงใจยอมรับความเปลี่ยนแปลงนั้น อาจจะกล่าวได้ว่า การล้มระบอบโตงาวานั้นสำเร็จผลโดยฝีมือเจ้าขุนนาง หากได้เกิดจากราชฎาลูกฮือกันขึ้นเพื่อสร้างเงื่อนไขให้เกิดการล้มอำนาจแต่อย่างใดไม่ การล้มระบอบโตงาวา จึงถือเสมือนเป็นการปฏิวัติโดยขุนนางชั้นสูง (Aristocratic Revolution)⁴²

เมื่อวิเคราะห์เหตุผลของการที่ระบอบไคจูงาวาสิ้นสุดลงในเดือนมกราคม ค.ศ. 1868 จะเห็นได้ว่า น่าจะมีปัจจัยสำคัญหลายประการที่ทำให้ระบอบการปกครองนั้นต้องสิ้นสุดลง ที่สำคัญนั้นได้แก่

1. ระบอบการปกครองไคจูงาวาสืบหลัง ผู้นำไม่มีความสามารถในการปกครองและขาดการกำหนดวิสัยทัศน์ที่เหมาะสมกับสภาพเหตุการณ์ ดังจะเห็นได้จาก วิธีการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจและการต่างประเทศ

2. ระบอบการปกครองได้พัฒนาเศรษฐกิจการเงินที่มีผลก่อให้เกิดชนชั้นพ่อค้าที่มั่งคั่งและเศรษฐกิจที่ตื่น ซึ่งมีความขัดแย้งกับชาмуไรและชาวนาทั่วไปที่ยากไร้ ระบบชนชั้นที่เคร่งครัดได้กลายเป็นระบบที่ค่อยๆ หดสิ้นขีดค้นขอบเขตชนชั้นในท้ายสุด ชาмуไรเคยมีเกียรติภูมิและอำนาจต้องตกต่ำไร้ศักดิ์ศรี พ่อค้าที่เคยเป็นที่ดูถูกเหยียดหยามกลายเป็นผู้มั่งคั่งเป็นที่พึ่งพาทางการเงินแก่ขุนนางและชาмуไร ชาวนาผู้เคย “นุ่งเจียมท่มเจียม” ในชนบท หลังไหลสู่ตัวเมือง ฟุ้งเพื่อเทอเทียมในสังคมที่มีแต่ความฟุ้งเฟ้อในตัวเมือง ในชนบท ชาวนายากไร้ขัดแย้งกับเศรษฐกิจที่ตื่น เจ้าขุนนางผู้เคยสยบต่อระบอบการปกครองได้พัฒนาคว้นจนมั่งคั่งและเข้มแข็งพอที่จะท้าทายอำนาจรัฐ ความเปลี่ยนแปลงชนชั้นนั้นล้วนสอดคล้องต่อระบอบไคจูงาวา ความเปลี่ยนแปลงอยู่เหนือวิสัยระบอบไคจูงาวาจะสกัดกั้นยับยั้งได้ และระบอบเองไม่สามารถจะปรับตัวให้เข้ากับเปลี่ยนแปลงได้

3. ความล้มเหลวในการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจย่อมทำให้รัฐบาลขาดรายได้สำคัญเพื่อพัฒนาประเทศชาติ และไม่สามารถจะบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ราษฎรได้ เป็นเหตุให้รัฐบาลไม่เป็นที่นิยมเท่าที่ควร

4. รัฐบาลย่อหย่อนในระเบียบข้อบังคับที่เคยควบคุมแว่นแคว้น ทำให้แว่นแคว้นเติบโตใหญ่ขึ้นมาท้าทายอำนาจรัฐ และกลายเป็นหัวทอกของขบวนการล้มล้างรัฐบาล

5. การปฏิวัติสำเร็จผลด้วยเหตุที่ฝ่ายล้มล้างตระกูลไคจูงาวา ได้อ้างความจงรักภักดีต่อองค์จักรพรรดิ และกล่าวหาตระกูลไคจูงาวาละเมิดพระราชอำนาจในการเปิดประเทศ ตระกูลไคจูงาวาสิ้นสุดความชอบธรรมในการปกครอง ขบวนการต่อต้านรัฐบาลได้เรียกร้องให้เกิดทุนองค์จักรพรรดิ และต้องการระบอบจักรพรรดิราชย์ ขบวนการนั้นได้รับความนิยมทั่วไปเพราะได้อ้างว่ากระทำเพื่อองค์จักรพรรดิ⁴⁹ มิได้กระทำการเพื่อประโยชน์ส่วนตนแต่อย่างใด

อย่างไรก็ตาม มีข้อควรสังเกตว่า แม้ตระกูลไคจูงาวาจะยินยอมสละอำนาจ ก็มีได้หมายความว่าปัญหาทั้งหลายจะเหือดหายไป โดยเนื้อแท้ ปัญหาทั้งหลายท้าทายผู้ปกครองใหม่ให้คิดใช้สติปัญญาความสามารถแก้ไข ศักราชญี่ปุ่นสมัยใหม่ได้เริ่มขึ้นใน ค.ศ. 1868 ในรัชสมัยเมอิจิ (Meiji) จึงเรียกสมัย ค.ศ. 1868-1912 ว่าเป็นสมัยแห่งการฟื้นฟูในรัชสมัยเมอิจิ คือการฟื้นฟูพระราชอำนาจที่คณะผู้นำใหม่ได้ใช้ในพระปรมาภิไธยแห่งองค์จักรพรรดินั่นเอง

